Archetype

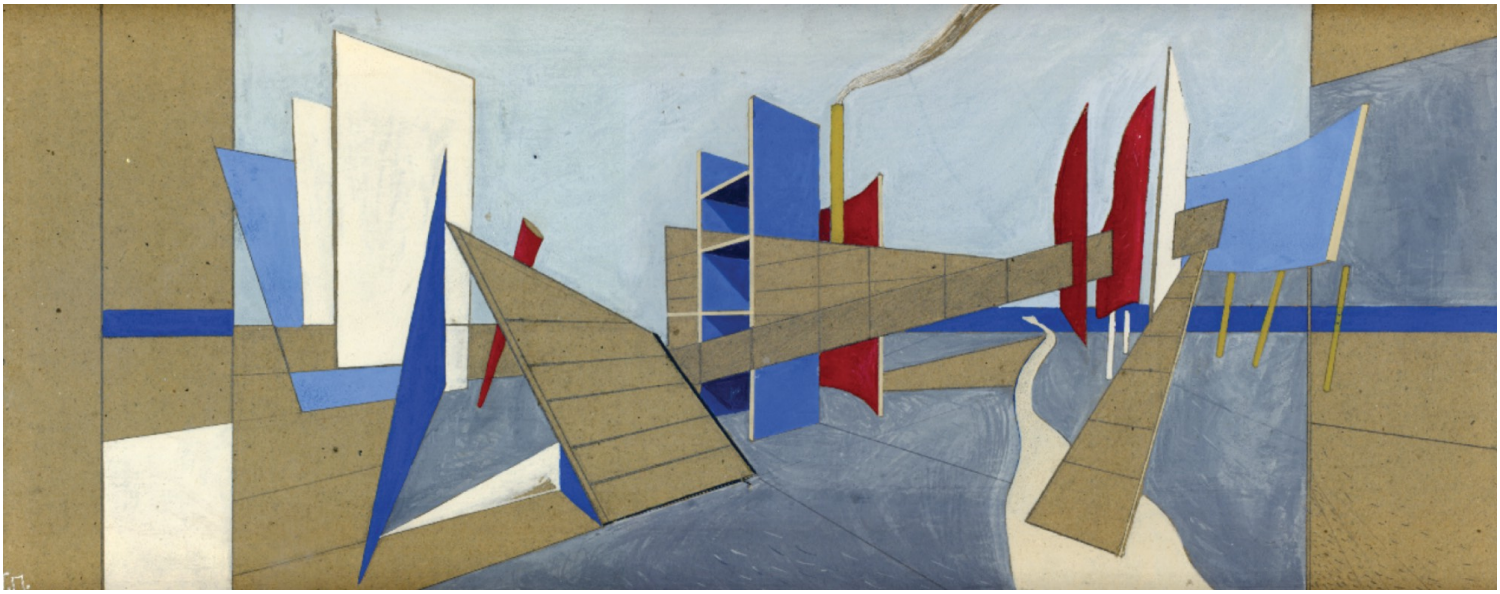

Οι αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί στον καιρό μας

Τάσης Παπαϊωάννου - 16/03/2020

Είναι, δυστυχώς, κοινή η διαπίστωση, ότι τις τελευταίες δεκαετίες σπάνια βλέπεις να ανεγείρονται στις πόλεις μας κτίρια δημόσιου χαρακτήρα. Κτίρια εμβληματικά, που με την παρουσία τους να καθορίζουν τη σημερινή φυσιογνωμία των νεοελληνικών πόλεων, να εκσυγχρονίζουν την εικόνα τους, να αναζωογονούν τις προβληματικές περιοχές τους. Κτίρια που να λειτουργούν ως κοινωνικοί πυκνωτές, αλλά και πολλαπλασιαστές ταυτόχρονα της δημόσιας λειτουργίας τους, δημιουργώντας πολιτιστικούς πυρήνες στο πολύπαθο σώμα τους, τόσο αναγκαίους για την καθημερινότητα των πολιτών. Κι όσα χτίστηκαν έχουν αφεθεί στην ιδιωτική πρωτοβουλία, σε ιδρύματα που θέλουν να έχουν τον πρώτο λόγο στον πολιτισμό και να μονοπωλούν την τέχνη στις μέρες μας. Το κράτος απουσιάζει εμφατικά από αυτό που αποτελεί το κύριο μέλημα των υπηρεσιών του, κύρια ευθύνη των κυβερνήσεων, αλλά και της τοπικής αυτοδιοίκησης. Το δημόσιο ολοένα και περισσότερο εκχωρείται στο ιδιωτικό, με καταστρεπτικές συνέπειες για τη δημοκρατία και τον πολιτισμό στη χώρα μας.

Δείτε, για παράδειγμα, πώς χτίζονται τα δημόσια κτίρια στις μέρες μας, όσα φυσικά χτίζονται και δεν παραμένουν μακέτες ή θλιβερές κορδέλες που κρέμονται άσκοπα μετά τα φανταχτερά επικοινωνιακά εγκαίνια. Απ’ ευθείας αναθέσεις σε ημέτερους, σημαντικά κοινωφελή έργα που πονηρά εκχωρούνται σε ιδιώτες ή άλλα που μας προτείνουν σύγχρονες Καρυάτιδες προσβάλλοντας με την αμετροέπεια των εμπνευστών τους. Από την άλλη, συνεχίζονται οι καταστροφικές μελετοκατασκευές-“πακέτα”, αυτή η γάγγραινα που κατατρώγει τα τελευταία χρόνια την αρχιτεκτονική στον τόπο μας και παράγει ευτελή και άσχημα οικοδομήματα.

Οι πανελλήνιοι ή οι διεθνείς αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί είναι βέβαια είδος εν ανεπαρκεία στη χώρα μας, οι οποίοι τις περισσότερες φορές γίνονται, δυστυχώς, για τα “μάτια του κόσμου”. Αλλά και αυτοί οι ελάχιστοι που προκηρύσσονται σπάνια ολοκληρώνονται σωστά, ενώ δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις κατά τις οποίες δεν

αμείβονται καν οι συνάδελφοι που συμμετείχαν σ’ αυτούς, τόσο εκείνοι που βραβεύτηκαν όσο και τα μέλη των κριτικών επιτροπών, οδηγώντας πλέον στον πλήρη ευτελισμό τους. Και είναι πραγματική πρόκληση για την αρχιτεκτονική κοινότητα να διενεργούνται μόνο και μόνο για επικοινωνιακούς και ψηφοθηρικούς λόγους!

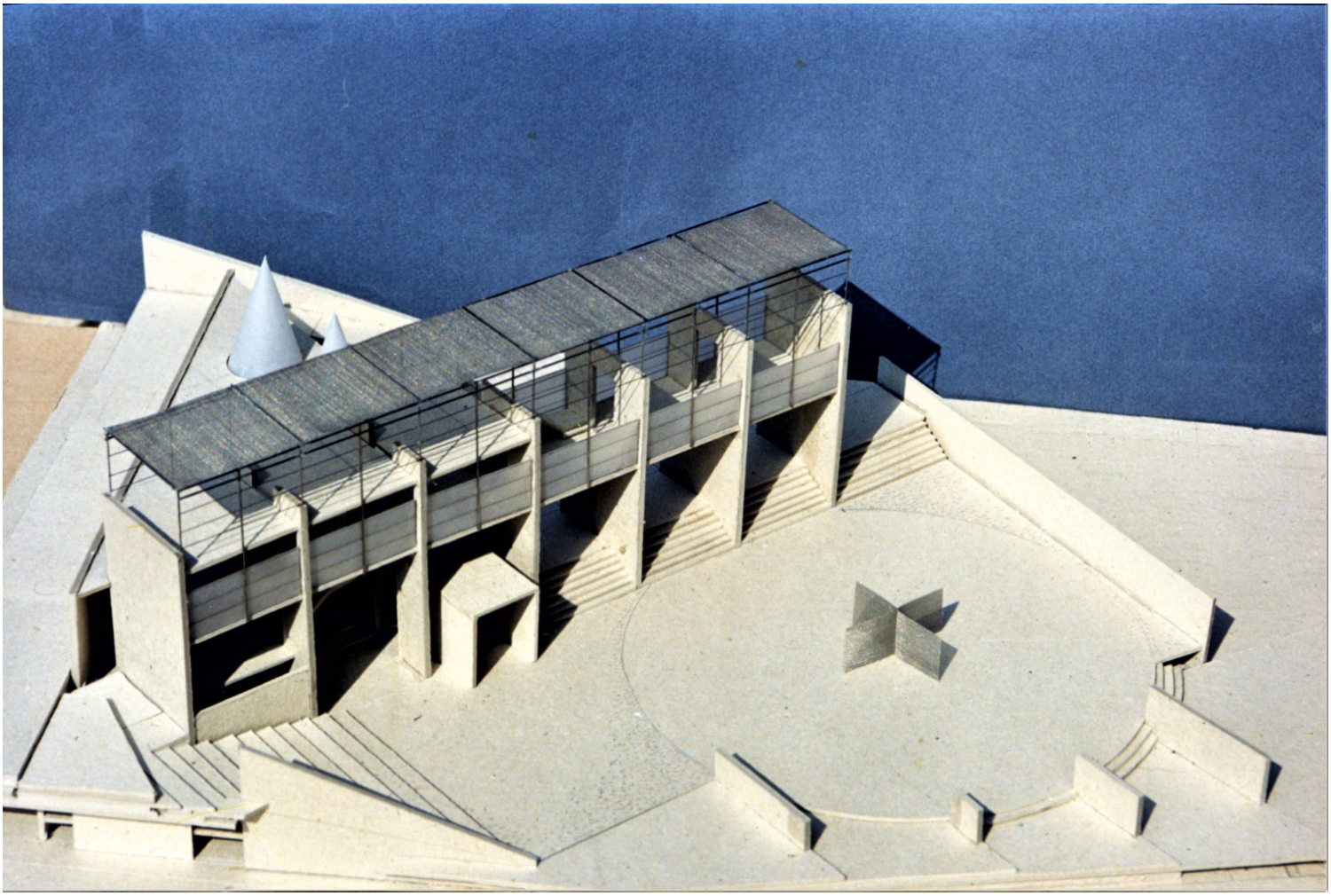

(Εικόνα 1) Α’ Βραβείο: Ε. Βάσσου, Δ.Ησαίας, Τ.Παπαϊωάννου - αρχιτέκτονες, Σ. Γυφτόπουλος, Χ. Λουκοπούλου, Κ. Φίλιππα - σπουδαστές αρχιτεκτονικής

Κι ας γνωρίζουν όλοι πολύ καλά, ότι ο θεσμός των αρχιτεκτονικών διαγωνισμών είναι η μοναδική και πιο αξιόπιστη διαδικασία διεθνώς που έχει στα χέρια του ο αγωνοθέτης, προκειμένου να επιτύχει την καλύτερη πρόταση ανάμεσα σε τόσες άλλες που κατατίθενται από τους διαγωνιζομένους. Αρκεί φυσικά να συντρέχουν οι κατάλληλες προϋποθέσεις για τη διενέργειά τους: πλήρη τεύχη προκηρύξεων χωρίς σκοτεινά σημεία, αξιόπιστες στελεχώσεις των κριτικών επιτροπών, έκθεση όλων των μελετών και ανοιχτή στο κοινό συζήτηση-κριτική των αποτελεσμάτων (όπως προβλέπεται άλλωστε και από το νομοθετικό πλαίσιο). Γιατί αυτή η τελική, και κορυφαία για τον θεσμό, διαδικασία σπάνια πραγματοποιείται ή υποβαθμίζεται από τους δημόσιους φορείς.

Η συμμετοχή όλων των πολιτών και η ενημέρωση για τα έργα που πρόκειται να κατασκευαστούν στην περιοχή τους, αποτελεί τον ύψιστο στόχο κάθε διαγωνισμού, αλλά πιστοποιεί και το πολιτισμικό επίπεδο και τον ουσιαστικό ρόλο της τοπικής αυτοδιοίκησης στη σύγχρονη κοινωνία. Οι πολίτες οφείλουν να συμμετέχουν ουσιαστικά στη λήψη των αποφάσεων, να έχουν γνώμη για το είδος των δημόσιων έργων που σχεδιάζονται να κατασκευαστούν στην περιοχή στην οποία κατοικούν. Η συζήτηση αυτή αποτελεί την πεμπτουσία της δημοκρατίας, ενώ παράλληλα αποδεικνύει και το επίπεδο της αρχιτεκτονικής παιδείας στη χώρα μας. Μόνο από το “άπλωμα” της αρχιτεκτονικής στην κοινωνία μπορούμε να πετύχουμε καλύτερα αποτελέσματα στο χτισμένο περιβάλλον των νεοελληνικών πόλεων. Όταν, δηλαδή, η αρχιτεκτονική γίνει κτήμα όλων των ενεργών πολιτών, οι οποίοι θα έχουν λόγο για την εικόνα της πόλης μέσα στην οποία κατοικούν.

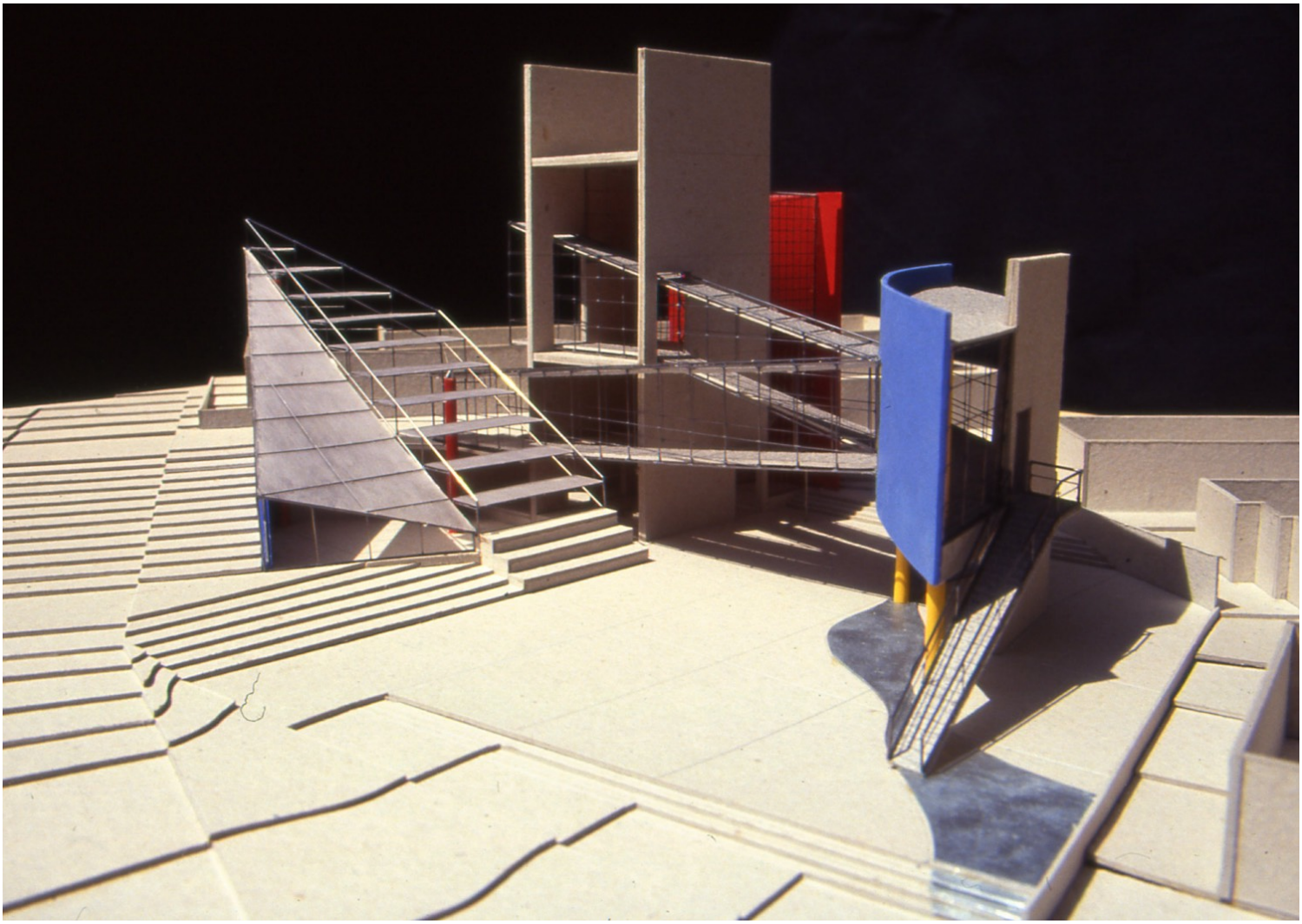

(Εικόνα 2) Γ’ Βραβείο: Ε. Βάσσου, Δ.Ησαίας, Τ.Παπαϊωάννου - αρχιτέκτονες, Σ. Γυφτόπουλος, Χ. Λουκοπούλου, Κ. Φίλιππα - σπουδαστές αρχιτεκτονικής

Οι αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί παράλληλα «αποτελούν την πιο καθαρή μορφή έρευνας και πειραματισμού γύρω από τα σύνθετα αρχιτεκτονικά ζητήματα. Δίδεται η ευκαιρία στον αρχιτέκτονα να οραματιστεί το κτίριο ελεύθερος από τις συνηθισμένες δεσμεύσεις, και να δοκιμάσει νέους δρόμους, ακόμη και ουτοπικούς, μακριά από την εμπορική-εργολαβική πραγματικότητα της αγοράς. Αποτελούν, μ’ άλλα λόγια, την αιχμή του δόρατος της μαχόμενης αρχιτεκτονικής»[1].

Για όλους αυτούς τους λόγους, και από την πλευρά μας (ως αρχιτέκτονες-μελετητές), μέσα σ’ αυτές τις δύσκολες συνθήκες οφείλουμε να διαφυλάξουμε ως κόρην οφθαλμού τους αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς. Ας έχουμε, λοιπόν, υπομονή και επιμονή κι ας μην υποσκάπτουμε τον σημαντικό αυτό θεσμό μέσω ενστάσεων στα αποτελέσματα των κριτικών επιτροπών, όπως συμβαίνει το τελευταίο διάστημα, από συναδέλφους (λίγων ευτυχώς) που θεωρούν ότι αδικήθηκαν από την κρίση τους. Αυτή είναι η διαδικασία και οι όροι του θεσμού. Το αν το “δικό μας” έργο είναι καλύτερο απ’ αυτά που βραβεύτηκαν, θα το δείξει (αν το δείξει) ο χρόνος. Οι ενστάσεις (γι’ αυτούς τους λόγους) μόνο κακό κάνουν στην αρχιτεκτονική, και δεν οδηγούν παρά μόνο στην υποβάθμιση των αρχιτεκτονικών διαγωνισμών, μέσω χρονοβόρων καθυστερήσεων, νομικών εμπλοκών και προστριβών μεταξύ συμμετεχόντων. Όλα αυτά, το μόνο που τελικά επιτυγχάνουν, είναι να υποδαυλίζουν τα επιχειρήματα εκείνων που θεωρούν αναποτελεσματικό και προβληματικό τον θεσμό. Ας μη ξεχνάμε, λοιπόν, ότι ποτέ η ποιότητα του αρχιτεκτονικού έργου δεν αξιολογήθηκε στην αίθουσα κανενός δικαστηρίου!

Τα παραδείγματα στην ιστορία της αρχιτεκτονικής είναι πάμπολλα, με κτίρια που ποτέ δεν υλοποιήθηκαν, αλλά που επηρέασαν πολύ περισσότερο την πορεία της απ’ αυτά που τελικά κατασκευάστηκαν. Γιατί οι καινοτόμες ιδέες είναι αυτές που προεικάζουν το μέλλον, και όχι φυσικά τα χτισμένα στερεότυπα που αναμασούν δίχως να προτείνουν. Οι ανεφάρμοστες μελέτες -ορισμένες βραβευμένες σε αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς- αποτελούν πολλές φορές φωτεινά παραδείγματα για τις μετέπειτα γενιές αρχιτεκτόνων. Αθροίζονται, δηλαδή, μαζί με τα υλοποιημένα έργα στον μακρύ κατάλογο των αξιόλογων αρχιτεκτονημάτων

που διηγούνται την ιστορία του καιρού τους.

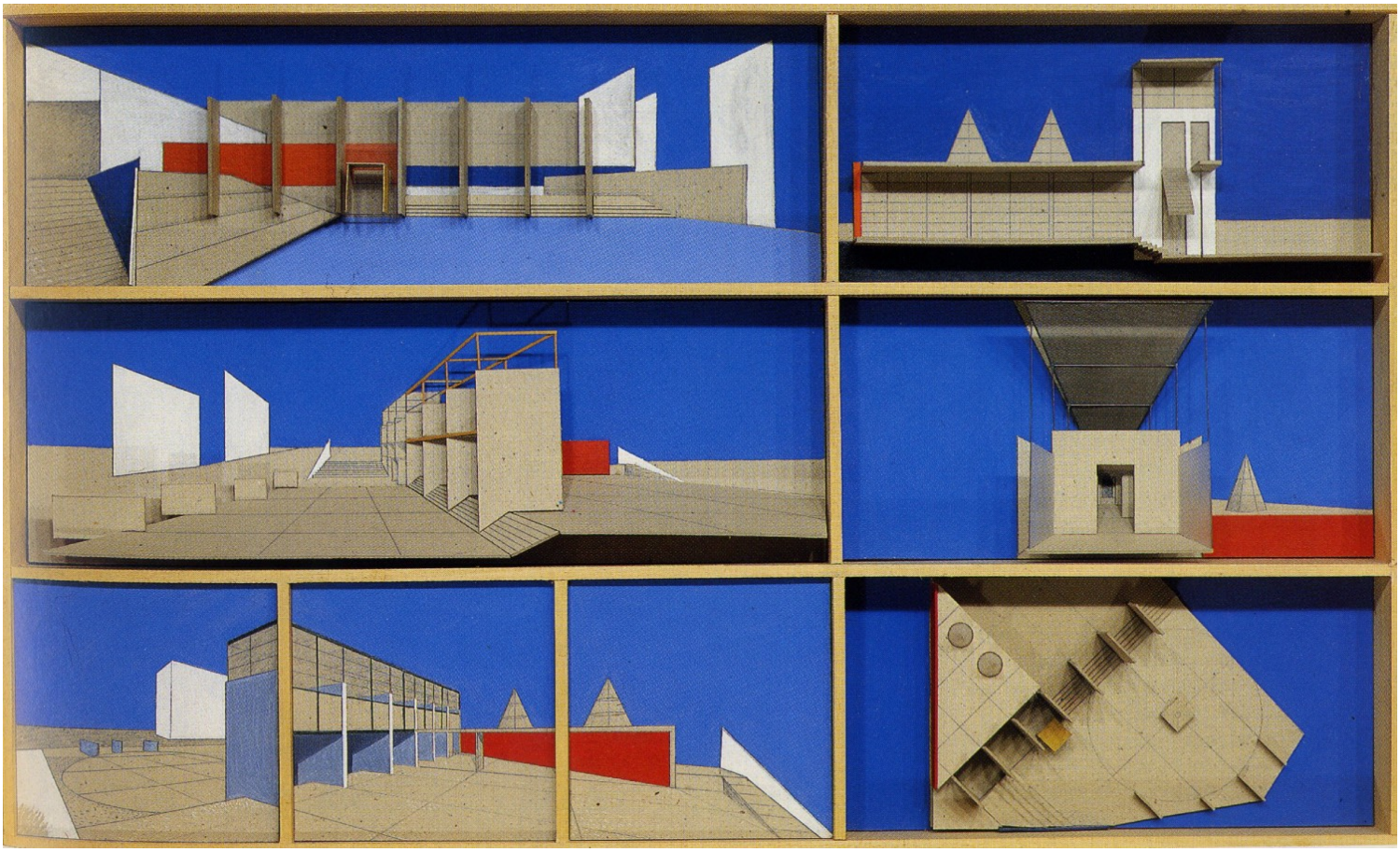

(Εικόνα 3) Α’ Βραβείο: Μακέτα

Γράφει χαρακτηριστικά ο T.S. Eliot για τη λογοτεχνία και την ποίηση: «Όταν δημιουργείται ένα νέο έργο τέχνης, κάτι συμβαίνει ταυτοχρόνως σε όλα τα προηγούμενα έργα τέχνης. Τα υπάρχοντα μνημεία σχηματίζουν μεταξύ τους μιαν ιδανική τάξη, που τροποποιείται όταν εισχωρήσει μεταξύ τους το νέο (το πραγματικά νέο) έργο τέχνης»[2]. Το «πραγματικά νέο» σπάνια μπορούμε να το δούμε στον καιρό μας, αφού χρειάζεται να συνομιλήσει όχι μόνον μ’ αυτά που υπάρχουν, αλλά και μ’ αυτά που πρόκειται να υπάρξουν στο μέλλον. Κι αυτός ο διάλογος, σε κάθε μορφή τέχνης, είναι ένας διάλογος που θα συνεχίζεται αενάως μέσα στο πέρασμα του χρόνου. Η αρχιτεκτονική (όπως και κάθε άλλη μορφή τέχνης) ποτέ δεν μας απαντάει τελεσίδικα για την αξία αυτού που χτίζουμε, όσο κι αν εμείς επιζητούμε πιεστικά να τη μάθουμε στην εποχή μας. Η ουσιαστική αξιολόγηση του αρχιτεκτονικού έργου, το θέλουμε δεν το θέλουμε, έρχεται μετά από χρόνια και καιρούς.

Τα αποτελέσματα ενός αρχιτεκτονικού διαγωνισμού, άλλωστε, ποτέ δεν μπορεί να είναι απολύτως “αντικειμενικά”. Πάντοτε θα είναι μια συνισταμένη υποκειμενικών αξιολογήσεων, και με αυτή την έννοια, είναι επόμενο ότι θα διαφέρουν ανάλογα με τη στελέχωση της κάθε επιτροπής. Συνεπώς, η επιλογή των κατάλληλων κριτών μέσω αυστηρών κριτηρίων, οι οποίοι να μπορούν (όσο το δυνατόν) να διατυπώσουν μια συγκροτημένη και κυρίως τεκμηριωμένη κριτική για τις προτάσεις που έχουν υποβληθεί από τους διαγωνιζομένους, είναι το ζητούμενο. Γιατί, τι να τις κάνεις τις εξαιρετικές προτάσεις, αν δεν υπάρχουν ικανοί αρχιτέκτονες να τις ξεχωρίσουν, να τις αναδείξουν και να τις βραβεύσουν; Που να μπορούν να διακρίνουν «…τις ανταύγειες του μέλλοντος που τρεμοπαίζουν» πάνω στα αρχιτεκτονικά έργα, όπως θα’ λεγε ο Αντρέ Μπρετόν. Μη ξεχνάμε, δηλαδή, πως όσο δύσκολο είναι να σχεδιάσεις ένα καλό αρχιτεκτονικό έργο, άλλο τόσο είναι να μπορείς και να το αξιολογήσεις σωστά, ανάμεσα στις υπόλοιπες συμμετοχές.

(Εικόνα 4) Το κτίριο που κατασκευάστηκε από τον Δήμο

Είναι γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια παρατηρείται ένα σοβαρό έλλειμμα σοβαρής και στοχαστικής αρχιτεκτονικής κριτικής στη χώρα μας. Μέσα στη βιασύνη και στην προχειρότητα που επικρατεί σε κάθε έκφανση της καθημερινότητάς μας, όλα, καλά, μέτρια, κακά, μοιάζουν μπερδεμένα σ' έναν αξεδιάλυτο αχταρμά. Συχνά-πυκνά, εμφανίζονται μάλιστα κάποια έργα που εντυπωσιάζουν, σαν πυροτεχνήματα μέσα στη νύχτα, τα οποία όμως σβήνουν και εξαφανίζονται το ίδιο γρήγορα με την ξαφνική εμφάνισή τους. Κι άλλα που μένουν στη σκιά ή που ξεσηκώνουν θύελλες αντιδράσεων όταν χτιστούν, ενώ μετά από χρόνια, όταν πια έχουν αλλάξει τα πρότυπα και οι θνησιγενείς μόδες των καιρών, λαμποκοπούν στην πόλη και τη φωτίζουν "μ' ένα φως όλο και περισσότερο νέο, όλο και περισσότερο σταθερό"[3], όπως θα' λεγε ο ποιητής. Μέσα από το βίωμα των ανθρώπων και τον χρόνο, άλλωστε, δεν κρίνεται πάντα η αρχιτεκτονική;

Κοιτώντας προς τα πίσω και ανατρέχοντας σε παλιούς διαγωνισμούς, μπορείς να αντιληφθείς τον δρόμο που ακολουθεί η νεοελληνική αρχιτεκτονική. Τις απόψεις που επικρατούσαν σε κάθε ιστορική συγκυρία, τις επιρροές και τις συσχετίσεις με τις διεθνείς τάσεις, αλλά και τον τρόπο που αξιολογούσαν τότε στους διαγωνισμούς αυτούς οι κριτικές επιτροπές. Πρώτα βραβεία που χτίστηκαν, κι άλλα που παρέμειναν κιτρινισμένα σχέδια στο διαφανές χαρτί και σκονισμένες μακέτες. Αλλά και κτίρια που χτίστηκαν στη θέση των πρώτων βραβείων, παρακάμπτοντας το νομικό πλαίσιο και τις υποχρεώσεις του αγωνοθέτη[4].

Όλα τα παραπάνω αποτελούν τεκμήρια του κτιριακού πολιτισμού μας, εξιστορώντας την πορεία της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής στον δύσβατο και κακοτράχαλο δρόμο της, αλλά και την πολιτισμική στάθμη της χώρας τις τελευταίες δεκαετίες. Διηγούνται, κοντολογίς, αυτό που έγινε, αλλά κι αυτό που θα μπορούσε να γίνει και ματαιώθηκε. Κι είναι σαν να βλέπεις να ξετυλίγονται, δίπλα-δίπλα, δύο παράλληλες ιστορίες, και να φαντάζεσαι πώς θα ήταν τούτος ο τόπος, αν είχαν χτιστεί αυτά που έπρεπε να χτιστούν στον καιρό τους.

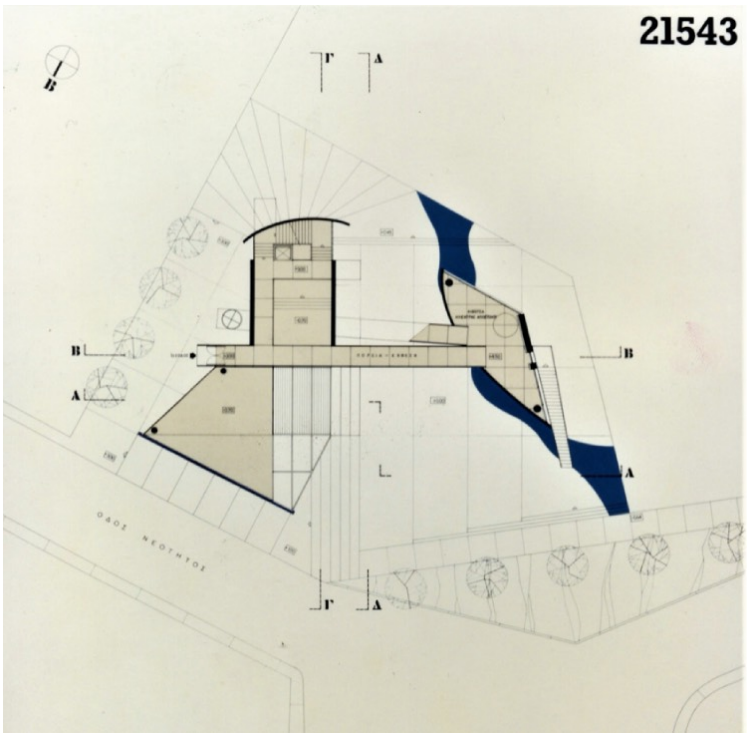

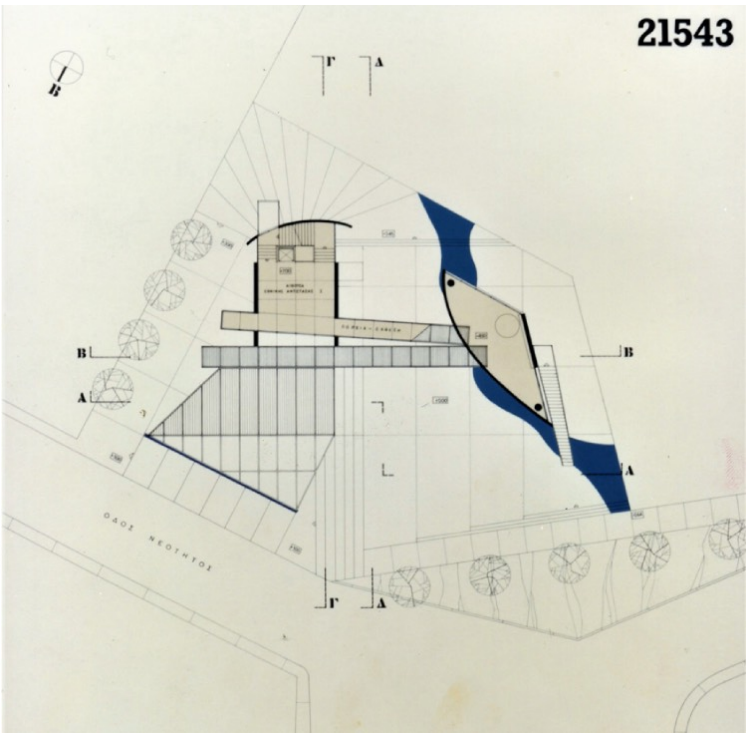

(Εικόνα 5) Γ' βραβείο: Κάτοψη Α' ορόφου - Κάτοψη Β' ορόφου

Ανέκαθεν, τα περιοδικά και τα έντυπα (αλλά και στις μέρες μας το διαδίκτυο) διαμόρφωναν τα κυρίαρχα πρότυπα της εποχής, τόσο στην αρχιτεκτονική όσο και σε κάθε άλλη μορφή τέχνης. Κι ήταν πάντοτε ο χρόνος και οι επόμενες γενιές που είχαν τον τελευταίο, αλλά και εγκυρότερο λόγο περί της αξίας τους. Σήμερα διακρίνεις αυτή την ανυπομονησία στους νέους, κυρίως, συναδέλφους για γρήγορη αναγνώριση και επιβράβευση, που τους κάνει να νοιάζονται περισσότερο για τις δημόσιες σχέσεις τους, παρά για την ουσία του έργου που μελετούν ή χτίζουν. Πριν καλά-καλά σχεδιάσουν κάτι, νιώθουν την ανάγκη να το δημοσιοποιήσουν και να το διαφημίσουν με κάθε τρόπο, ως καταναλωτικό προϊόν που πρόκειται να εμφανιστεί και να πουληθεί στην πιάτσα της αγοράς. Ξεχνούν όμως, ότι η καλή αρχιτεκτονική δεν γεννιέται μέσα σε κοσμικότητες και “συναναστροφές”, ούτε μπορεί να ανθίσει μέσα στον ναρκισσισμό των αρχιτεκτόνων, αλλά τουναντίον αναβλύζει από αυτό που συνιστούσε διαχρονικά τη βαθύτερη ουσία της, που είναι η χτισμένη έκφραση του «ουσιωδώς εννοούμενου κατοικείν»[5]. Είναι αποτέλεσμα εργώδους προσπάθειας και βαθύτατου στοχασμού πάνω στην υπηρέτηση των ανθρώπινων αναγκών, μακριά φυσικά από επικοινωνιακά τρικ ή φανταχτερές εικόνες που πλημμυρίζουν το διαδίκτυο επιζητώντας διακαώς τη συλλογή περισσότερων “likes”.

Το αρχιτεκτονικό έργο, μ’ άλλα λόγια, δεν μπορεί ν’ αντέξει στον χρόνο όσο κι αν το εκθειάζουν οι συνήθεις επαγγελματίες κριτικοί και σχολιαστές στις μέρες μας. Όσο κι αν κομπάζουν γι’ αυτό οι “εργολάβοι” του αρχιτεκτονικού marketing. Όλη αυτή η πρόσκαιρη “αίγλη και επιτυχία” θα ξεθωριάσει γρήγορα, και τότε το έργο θα μείνει μόνο του μακριά από τις μόδες και τα φώτα της δημοσιότητας που το ανέδειξαν, και θα αφηγείται μόνο του, χωρίς “βοήθεια”, αυτό που αληθινά έχει να εξιστορήσει. Η αξία του, κοντολογίς, τότε θα φανεί, όταν θα στέκει εκεί έξω μοναχικό, γυμνό, στις καταιγίδες των καιρών.

Αν κάποιος, συνεπώς, θέλει πραγματικά να συνδράμει στην ουσιαστική αναβάθμιση και θωράκιση του θεσμού των αρχιτεκτονικών διαγωνισμών, τότε ας ενώσει τη φωνή του με εκείνους τους συναδέλφους που πασχίζουν να τηρείται απαρέγκλιτα το θεσμικό πλαίσιο, να εφαρμόζονται πιστά οι όροι της προκήρυξης, να πραγματοποιούνται στο τέλος οι ανοικτές στο κοινό εκθέσεις των προτάσεων μετά την ολοκλήρωσή τους. Αν δε επιθυμεί να εκφέρει κάποια θετική γνώμη για κάποια από τις προτάσεις που κατά τη γνώμη του έπρεπε να αξιολογηθεί διαφορετικά, τότε δεν έχει παρά να συμμετάσχει ενεργά στην τελική συζήτηση, που αποτελεί και την κορύφωση της διαγωνιστικής διαδικασίας. Ειδάλλως, με μεμονωμένες και στοχευμένες κριτικές ή παρουσιάσεις στα διάφορα blogs, δικαίως μπορεί να κατηγορηθεί ότι μεροληπτεί υπέρ κάποιας φιλικής αρχιτεκτονικής ομάδας και μόνον.

Η στήριξη των αρχιτεκτονικών διαγωνισμών πραγματοποιείται μέσα από τη συμμετοχή μας σ’ αυτούς, τη δίκαιη βράβευση των μελετών από τις κριτικές επιτροπές (που και αυτές πρέπει να κρίνονται στο τέλος, λογοδοτώντας στο κοινό και στην αρχιτεκτονική κοινότητα!) και κυρίως την υλοποίηση των Α’ Βραβείων! Βραβείων, δηλαδή, τα οποία δεν θα μείνουν απλώς μακέτες, αλλά θα κατασκευαστούν μετέχοντας με την παρουσία τους στη διαρκή μεταμόρφωση των πόλεών μας, δείχνοντας έτσι μέσα στο πέρασμα του χρόνου το σύγχρονο πρόσωπό μας.

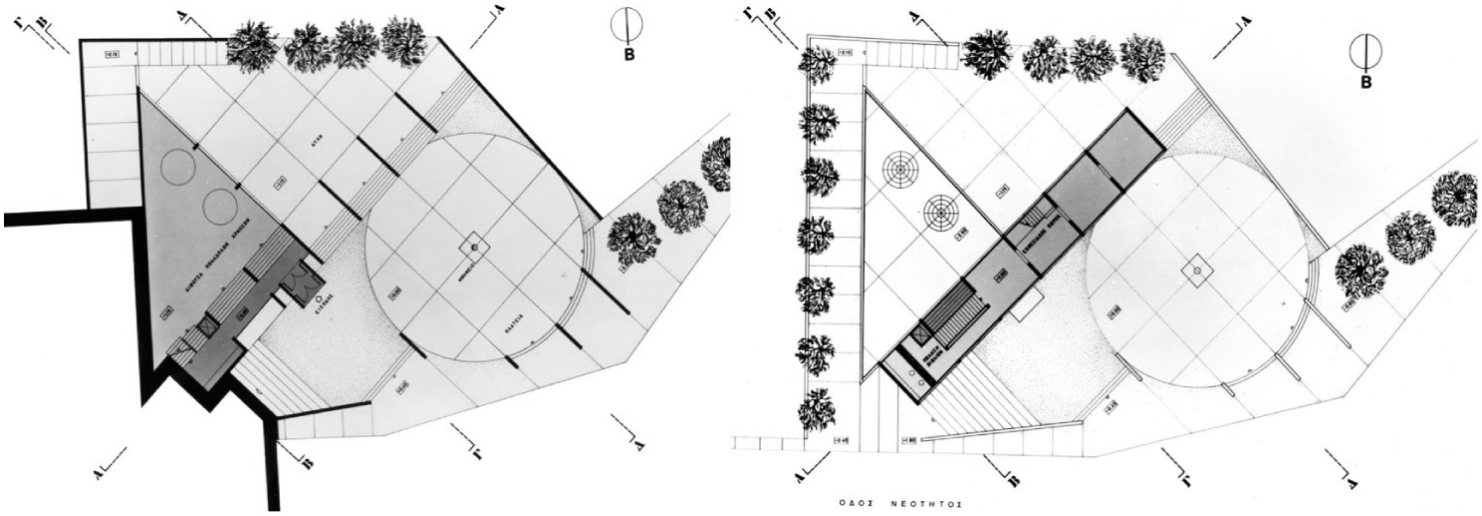

(Εικόνα 6) Α' βραβείο: Κάτοψη ισογείου - Κάτοψη ορόφου

Παραπομπές

[1] Τάσης Παπαϊωάννου, *Η αρχιτεκτονική και η πόλη*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 2008

[2] T.S. Eliot, *Δεν είναι η ποίηση που προέχει*, μτφρ. Σ. Μπεκατώρος, Πατάκη, Αθήνα 2003

[3] Γιώργος Σεφέρης, *Διάλογος πάνω στην ποίηση* – Δοκιμές 1ος Τόμος, Ίκαρος, Αθήνα 1992

[4] Χαρακτηριστικό παράδειγμα, ανάμεσα σε τόσα άλλα, αποτελεί ο διαγωνισμός για το «Μουσείο Εθνικής Αντίστασης και Μνημείο Ηλέκτρας Αποστόλου στο Νέο Ηράκλειο» που έγινε το 1989, όπου η ομάδα του γραφείου μας βραβεύτηκε τότε με το 1º (εικόνες 1,3,6) και 3º βραβείο (εικόνες 2,5,6), αλλά στη θέση του χτίστηκε από τον Δήμο άλλο κτίριο (εικόνα 4).

[5] Martin Heidegger, *Κτίζειν, Κατοικείν, Σκέπτεσθαι*, μτφρ. Γ. Ξηροπαϊδης, Πλέθρον, Αθήνα 2008